

A C A D E M I A R O M Â N Ă
M E M O R I I L E S E C Ţ I U N I I I S T O R I C E
S E R I A I I I T O M U L V M E M. I

COMEMORAREA LUI EDGAR
QUINET, CU OCAZIUNEA
SEMICENTENARULUI
MORŢII LUI

DE
N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI

1 9 2 5

COMEMORAREA LUI EDGAR QUINET, CU OCAZIUNEA SEMICENTENARULUI MORȚII LUI

DE

N. I O R G A

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 3 Aprilie 1925

I

Franța a comemorat pe unul din acei scriitori cari au avut în ei trei din cele mai distinse înfățișări ale cugetătorului: istoricul, preocupat de mersul societăților omenești, de principiile după cari se conduce, filozoful urmărind ideile generale ce reies din aspectele variate ale vicisitudinilor umane și predicatorul doctrinelor în care vede cea mai sigură îndreptare pentru umanitatea în mijlocul căreia trăește.

Edgar Quinet e însă și mai mult decât acesta. Acel care dela cele dintâi studii ale sale a fost atras de cântecul arhaic al Indiei Vedelor, căruia i-a consacrat teza de doctorat, pentru a trece la examinarea cu suflet înțelegător a marilor construcții de poezie narativă izvorâte din fantezia aceleiași Indii și acel care a știut găsi apoi legăturile spirituale dintre vechea Grecie măreață și dintre începuturile naive ale Greciei noi, cercetătorul cu simpatie și emoție a tainelor cuprinse în religiile tuturor timpurilor, prețuitorul fin al comorilor de artă din Spania, a fost și poetul din «Ahasvérus» și din «Napoléon», din «Prométhée» și din «Les Esclaves». De fapt, el a amestecat totdeauna farmecul cuprinzător de intime adevăruri al poeziei cu enunțarea credințelor sale și a dat poeziei înseși acea consolidare internă care nu poate veni decât din convingerile dominante.

Aceste convingeri le-a păstrat el, cu o admirabilă statornicie și cu meritul, rar, de a le putea menține cu tot necontentul adaos al cetărilor noi și a punctelor de vedere ce se deschideau spre alte orizonturi. Toată vieța lui a fost stăpânită de ele. Ca și Hugo, el se îndărătnici să nu se întoarcă în Franța imperială a «uzurpatorului» și trăi astfel,

și după întoarcerea lui Michelet, genialul prieten cu care colaborase și schimbase idei atâția ani, pe pământul de exil al Belgiei: numai după catastrofa lui Napoleon al III-lea reveni pentru a participa, puțină vreme, la activitatea politică a unei epoci noi, în a cărei ivire el vedeă numai triumful libertății glorificate de dânsul.

De noi l-a apropiat încă de după 1830 sentimentul de dreptate față de popoarele în suferință, compătimirea lui de poet pentru sufletele incapabile de a se manifesta cu toate puterile lor, cunoașterea, cât de slabă, a unei literaturi care vibră de aspirațiile unei întregi societăți pe cale de a-și construi patria nouă. Pe urmă însă legătura de iubire cu una din Românele cele mai cultivate și mai inteligente din vremea ei, cu fata lui Gheorghe Asachi, Hermiona, rămasă văduvă în străinătate, cu un copil pentru care Quinet avu sentimente părintești, îl făcură să afle ceea ce în vieța poporului și în trecutul istoric eră mai în stare să trezească, împreună cu o curiozitate simpatică, și admirația omului capabil de a prețui ceea ce vrednicia acestui neam a știut să dea și ca fapte de arme și ca înfăptuiri de frumuseță.

Nu se prețuește de ajuns în istoria culturii noastre valoarea raporturilor pe cari unii dintre Români epocii eroice au știut să le creeze și să le întreție cu frunțașii cugetării și scrisului din Apus. Pentru aceasta trebuia și o cultură generală mai întinsă și o nevoie de orizont, o putință de orientare, o atitudine capabilă de a trezi interes și simpatie la aceste personalități nu totdeauna ușoare de apropiat. Dacă tinerii dela 1848, crescuți franțuzește, s'au găsit la Paris, în anii exilului, ca între ai lor, ba mai mult decât în țara lor însăși, dacă Eliade și-a descoperit tovarăși în Franța aceleiași epoci printre romanticii politici cari ca și dânsul jurau pe principiile sfinte ale ideologiei mistice, Asachi, care n'avea nici vârsta de entuziasm a celor dintâiu, nici aspirațiile celui alt către noile construcții sociale și naționale, s'a prezintat în fața generelui care l-a respectat și a eternizat sentimentele sale de venerație prin medalia executată la Bruxelles în anii de exil, ca un spirit de aceeaș treaptă, cu aceleași preocupări. Quinet îl numește «unul care mai mult ca oricare a contribuit glorios la trezirea și a pregătit renașterea nației românești». In cele spuse de bătrânul poet moldovean, crescut în Viena și în Italia, scriitorul francez a găsit întărirea și completarea știrilor culese de el însuș pe apucate cu douăzeci de ani în urmă, când compunea articolele despre Români culese chiar sub acest titlu pentru viitor, *Les Roumains*, în 1839. Fără a putea comunica luptătorului pentru ideile de libertate

națională o informație suficientă, el, care l-a ajutat și la tipărirea operelor complete din 1857, i-a întreținut neconținut caldă simpatie pentru lucrurile noastre. Și nu se poate zice că paginile avântate ale acestui creator de curente au rămas fără efect asupra deciziunilor diplomatice care ni-au permis să ni întemeiem o singură patrie între Carpați și Dunăre.

II

Dând tributul cuvenit de recunoștință memoriei sale, într'un moment în care prea adeseori vieța poporului nostru servește în Apus, sub condeie străine sau și românești, scriind în limba franceză, numai ca subiect pentru expuneri false, compromițătoare pentru noi, de stricăciune la mcdă, sus, și jos, de superstiții înjositoare, cred că e bine să amintesc, după atât de interesanta «istorie a ideilor» lui, cum s'a format acest spirit de credință și de luptă, care ni-a dat o parte așa de largă în preocupările și simpatiile sale.

Născut la Bourg-en-Bresse, în calea spre Savoia, dintr'o mamă calvină, care n'a rămas fără influență asupra dezvoltării unei conștiințe foarte exigente față de ea însăși, el a fost botezat în legea catolică, singura obișnuită în locul unde văzuse lumina zilei. Eră momentul triumfurilor napoleoniene și tatăl eră comisar de războiu pentru Impărat pe malurile Rinului. Copilul fu purtat prin multe locuri străine, Bruxelles, Colonia, Wesel, pe unde mai târziu eră să-i umble gândurile și unde avè să i se înfățișeze adăpostul. S'a jucat el, fiul de ofițer, cu soldații dela Austerlitz.

A descris cu duioasă pasiune căsa de țară din Certines, lângă Bourg, cuib între cireși, meri și nuci, între salcâmi și plopi, unde s'a întors încă din 1807 cu mamă-sa. A fost un țărănaș cu seceră în mână printre lucrătorii moșioarei părintești: o practică de democrație muncitoare, care prinde bine. A copt singur în cuptorașul lui pâne din grâul secerat de dânsul. Astfel a învățat, cum spune însuș, «sfințenia muncii altuia». A păzit boii și caii ca orice rânduș. Și a deprins astfel în singurătate să asculte glasurile naturii, ale vietăților mici și blânde, care toate sunt lecții de poezie.

Ca oameni, un bătrân trapist cerșetor, care slujește liturghia pentru doamna de altă lege și pentru micul sălbatec dat la școala liberă a lui Dumnezeu. «Biserică numai bună, săracă, umilă, gângavă, deschisă tuturor, ca în vremea evangheliei». «Preotul cu crucea de lemn, cu

potirul de lemn». Mama dă o educație religioasă, străină de orice dogmă, răspândind rugăciunile oriunde «pe câmp, în pădure, în grădini, în livadă», la vremurile știute. «N'am auzit niciodată aceeaș rugăciune zisă de două ori. În fiecare zi, în fiecare seară rugăciunea se schimbă, după nevoie, după greșelile zilei, după tristețele și strângerile de inimă ale momentului».

«Eră vieața noastră de fiecare zi, expusă, desvăluită înaintea marturului celui mare». «Nu auzisem nimic vorbindu-se de îngeri, de Biserică, abia de Hristos». Nici măcar creștinismul «Imitației».

Învăță la un profesor de matematică din Bourg «fără carte, fără hârtie, fără condeiu, fără cerneală», scriind pe nisip și pe tabela neagră fără a ști să cetească, învățătorul declarând că nu s'a văzut om știind scrie care să nu fie deprins a ceti. Latina și-o însușește între prăjituri. Intâia cetire e într'o carte de povești, pe care le crede adevăr. În orașelul Charolles între povestirile soldaților eroici, e dat, după șapte ani, în școala unui biet fost preot, răspopit și caterisit, sărac și desprețuit, găngav și el și surd, cunoscând pe Virgil prin Scarron, care crede că Rafael și Michel-Angelo erau niște vestiți profesori de caligrafie. Muzica se învăță la un profesor a cărui Marsilieză, strigată cu desperare, căută să înăbușe tropotul Austriacilor intrând în oraș. Cu mama însă copilul cetește tra-gicii francezi, pe urgisitul Voltaire și chiar *Hamlet și Macbeth*, plus operele d-nei de Staël.

Ororile lui 1812 sfarmă idila. Copilul se deprinde cu lupta și suferința. În 1814 satul caută, într'un avânt naiv, să se apere de «Kaiserlichii». Bătrânii mor de robie, copiii se adună în oaste. Când totuș Austriacii intră, mama prinde a plânge. Dușmană a lui Napoleon, ea plânge și, pentru el, plângând pentru țară. «Zgomotul copitelor sună, în mijlocul tăcerii oamenilor ca pe un mormânt». «De atunci», va scrie bătrânul, «n'a mai fost în Franța vieață ușoară».

Ocupația din 1814 pune în contact pe viitorul prieten al națiilor apăsate cu fiii uneia din ele: Ungurii cu mustățile date cu unt, cari-i vorbesc latinește. Tatăl îi întrebuințează, de altfel, ca pe niște simpli servitori ai nevoilor și distracțiilor sale. Dar intimitatea se mântuie printr'o amenințare a lui de a fi bătut și prin administrarea acestei pedepse unui biet om din partea locului în chiar grădina casei. Din prezența dușmanului rezultă totuș o adevărată furie de luptă cu copiii din vecinătate, care în gândul micului erou eră o anunțare a revanșei ce va veni. Cetirea în timpul îngrijirii date neajunsurilor înfrângerii eră

alcătuită din romanul cavaleresc «Quatre fils Aymon» și din «Evreul Rătăcitor». Alături, sora desfășură o întreagă activitate literară copilărească.

Mama se întoarce din Parisul cucerit, cu iubire pentru cocarda albă a Bourbonilor, obiect de despreț pentru viitorul apostol al revoluției democratice. Quinet a văzut pe contele de Artois în mijlocul entuziasmului popular, și lângă el pe mareșalul Ney, eroic, dar mângâind pe copii. Dar el aclamă întoarcerea lui Napoleon, acum «figură distinctă» înaintea închipuirii lui aprinse: un regiment sub ordinele sergentului-major mai îndrăsnit trece în fața lui la vechiul călăuz către victorie și el, băiețelul, îi dă cocarda din piept pe care o ascunsese între vioarele. El însuș poartă prin sate steagul tricolor cusut de o fetiță. Waterloo îl zguduă, dar idolul nu căzu în sufletul său nici la vederea soldaților fără arme cari veniau spre sate, cu bățul alb de cale în mâni. Și iarăș apar, mai trufași, Ungurii vorbind latinește.

Alături tatăl lucrează la mari probleme de fizică. Copilul, căutând singurătatea, trăiește între cărțile lui, pe care cu câtă mândrie! «le înțelege». «Marii poeți abrupti» îl atrag. Vrea pe Shakespeare și pe Tasso, dar nu pe Ossian, atât de admirat atunci. Desprețul curent pentru «ideologie» îl exasperează; ironia obișnuită îl sângerează. Sunetele vioarei îi răpesc, ca un glas de vrăjitor chemând în alte lumi: trezește noaptea pe strună chemările duioase. Tristetea înfrângerii e întrucâtva mângâiată de revelațiile frumuseților necunoscute.

În 1815, «colegiul» vremurilor de pace, cu cariere bine stabilite, îl închide pe ani de zile «înăbușit». «Instrucția mohorâtă (*maussade*), forțată», «uritul, nostalgia», «vălul incolor» (*terne*) «uniformitatea dureroasă». Scriitorul ilustru spune că-i suferă încă urmările. De pe zidurile închisorii, ochii șoimului tânăr scrutează orizontul. «Studiile mahinale» nu înlocuesc natura, familia, poporul în care se confundă. Emoțiile curate sunt ținta batjocurii. «Niciodată un cuvânt de încredere, de intimitate»¹⁾. Ca lecturi dela Shakespeare, cadă la Florian ... «Sclavul rău» ajunge a râvni să fie un «sclav perfect» (*accompli*). Il înalță numai întâia iubire precoce și tresărirea unui sentiment religios mai precizat, deși în el se unesc sfaturile preotului catolic și dulcile recomandări ale mamei calvine.

Altă iubire, gânduri de moarte, încercare nebună de a o grăbi, apoi trei ani la «temnița» colegiului din Lyon. Dar aici zâmbetul unui preot

¹⁾ Jamais une parole de confiance, d'intimité; p. 193 din ediția de la 1858.

înțelegător îndulcește asprimile disciplinei. Deodată revelația antichității latine zburnește, și o adevărată pasiune se trezește în sufletul colegianului. Bolnav, *Eneida*-i deșiră versurile la căpătâiu. Comentariile îl introduc în realitățile arheologiei. Barbarii noi îl ajută a înțelege pe cei vechi, și el își dă seama că o vreme e ca altă vreme. Ideia de a scrie o istorie a năvălirilor licărește în mintea celui care văzuse pe cea din urmă. Dar se aprinde și de poesia abstractă a algebrei, pe când caută însuș ritmuri spre a-și exprima pasiunea pentru o icoană a tinereții sale.

Intră la școala Politehnică în 1820. Până în 1825 cunosc pe Michelet. Pasiunea trecutului, lăcomia concepțiilor de filosofie biruiră. Lumea câștigă în el unul din marii agitatori de idei.

Încă din 1823 Quinet scrie «Istoria conștiinței umane» și «Personalitatea morală», în 1824 «Introducerea la filosofia istoriei omenirii» și «Tabletele Evreului Rătăcitor», după ce încercase a studia «Instituțiile politice în raport cu religia». Învățase limba germană pentru a traduce pe Herder, în vremea când avea gata o carte despre Bossuet. «Grecia Modernă» e din 1830, atunci când numai la 1839 eră să-și ia doctoratul la Strasbourg înainte de a începe cursul la Lyon, care precedă pe acela, glorios, dela Collège de France.

În ce se rezumă sistemul lui de cugetare?

La sfârșitul acestei cărți a spus-o însuși și nu voi face decât să transcriu cuvintele lui:

«Cât am avut un cuvânt, am apărât cauza popoarelor, a celor slabi, a naționalităților cari cer să învie. Am murit cu ele, e drept. Dar sunt înmormântat cu Italia, cu Veneția, cu Polonia, cu Ungurii, cu Românii».

Când va fi chestia de patrie, câțiva oameni binevoitori *de bonne volonté* își vor aminti de mine».

Ceeace în mijlocul Românilor în sfârșit uniți, facem noi astăzi.
